

8. Суровцева І.Ю. Стратегії прекаризації: оцінка отечественних практик / І.Ю. Суровцева // Сучасні глобальні проблеми у вимірі соціології управління: збірник наукових праць ДонГУУ. – 2014. – Т.ХV. – Вип. 281. – С.235-240.

9. Гриценко А.А. Економіка України на шляху до інклюзивного розвитку [Електронний ресурс] / А.А. Гриценко // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 2. – С.9-23.

10. Грицак Я. Маємо з ідентичностей перейти на мову цінностей [Електронний ресурс] / Ярослав Грицак // NovostiUA.org. – 2015. – 28 мая: Режим доступу – <http://novostiua.org/news/106785-gritsak> majemo z identichnostej perejti na movu tsinnostej

11. Грицак Я. На що здатен прекаріат? [Електронний ресурс] / Ярослав Грицак // gazeta.ua. – 29 травня 2015 – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/grycak-jaroslav/_na-scho-zdaten-prekariat/628630

УДК.: 323.212:323.39

Хорішко Л.С.

Запорізький національний університет

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ СТРУКТУРНОГО ПІДХОДУ В ДОСЛІДЖЕННІ РОЛІ ЕЛІТ У ПРОЦЕСАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

В умовах глобального розвитку процеси модернізації політичних систем набувають все більшого значення, оскільки сприяють здійсненню необхідних перетворень для адаптації до викликів навколишнього середовища через здійснення структурно-змістовних внутрішніх перетворень. У цьому контексті актуалізується потреба дослідження суб'єкта здійснення модернізаційної діяльності, а також врахування особливостей політичної ситуації, в межах якої будуть здійснюватися конкретні реформи.. Визначено особливості структурного підходу в дослідженні ролі еліт у процесах модернізації політичної системи. Він орієнтований на дослідження соціально-економічних, політико-культурних передумов, що сприяють становленню в конкретній політичній системі демократичних інститутів, правил взаємодії між суб'єктами.

Ключові слова: політична еліта, політична система, політична модернізація.

Хоришко Л.С.

ОБЩИЕ АСПЕКТЫ СТРУКТУРНОГО ПОДХОДА В ИССЛЕДОВАНИИ РОЛИ ЭЛИТ В ПРОЦЕССАХ МОДЕРНИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

В условиях глобального развития процессы модернизации политических систем приобретают все большее значение, поскольку способствуют осуществлению необходимых преобразований с целью адаптации к вызовам окружающей среды вследствие осуществления структурно-содержательных внутренних преобразований. В этом контексте актуализируется потребность исследования субъекта осуществления модернизационной деятельности, а также учета особенностей политической ситуации, в рамках которой будут осуществляться конкретные реформы. Определены особенности структурного подхода в исследовании роли элит в процессах модернизации политической системы. Он ориентирован на исследование социально-экономических, политико-культурных предпосылок, способствующих становлению в конкретной политической системе демократических институтов, правил взаимодействия между субъектами.

Ключевые слова: политическая элита, политическая система, политическая модернизация.

Khorishko L.

GENERAL ASPECTS STRUCTURAL APPROACH IN INVESTIGATING A ROLE OF ELITES IN THE PROCESSES OF POLITICAL SYSTEM MODERNIZATION

The process of global development articulates the role and significance of the political systems' modernization as a factor of structural transformations and adaptations to the challenges of the environment. In this context, the article paid the special attention to the actors of modernization and the local specifics and peculiarities. The article investigates the structural approach to the study of the role of elites in the processes of modernization of political system. The article argues that the structural approach oriented to the investigation of social-economic and political-cultural preconditions, which contribute to the democratic institutes' formation in a political system, and rules of interaction between actors within the system.

Keywords: *political elite, political system, political modernization.*

Процеси модернізації політичної системи направлені на здійснення якісних змін її структурно-функціональних характеристик. Практична реалізація конкретних модернізаційних проєктів обумовлюється наявністю суб'єкта діяльності, а також низкою факторів впливу на динаміку політичної ситуації, в рамках якої він діє. Структурно-функціональні характеристики еліти дозволяють їй займати провідне становище в політичній системі та виступати активним суб'єктом модернізації, використовуючи потенціал громадянського суспільства. Структурний підхід акцентує увагу на важливості перерозподілу сфер впливу держави та громадянського суспільства в основних сферах життєдіяльності. Виходячи з цього, структурно-функціональний і ресурсний потенціал політичної еліти дозволяє їй ініціювати необхідність здійснення перетворень та розробляти конкретні модернізаційні проєкти. Ефективність реалізації модернізаційних змін обумовлюється наявністю демократичних механізмів прийняття рішень, домінуванням ліберальних цінностей, а також активністю громадян. Відповідно, дієвим суб'єктом практичної реалізації модернізаційних рішень розглядається також і громадянське суспільство. Саме воно акумулює у собі набір цінностей, переконань, ідеалів і традицій, що набувають саморегулятивного потенціалу, який використовується для оптимізації модернізаційних процесів, їх регулювання та контролювання. Тому метою цієї наукової розвідки є визначення особливостей структурного підходу в дослідженні ролі еліт у процесах модернізації політичної системи.

Досліджувана проблематика досить широко представлена в роботах Р. Даля, Г. Алмонда, Л. Пайя, Д. Растроу. Розробляючи концепцію поліархії, Р. Даль прагнув розв'язати відповідне коло питань стосовно

механізмів ефективних модернізаційних змін та визначити ступінь суб'єктності еліти та громадянського суспільства. Трактуючи поліархії розглядається ним як поєднання політичної конкуренції та участі, що зводиться до таких аспектів: 1) як вид політичного режиму, який характеризується наявністю певних інститутів (виборчого права, законодавчо закріпленої процедури організації та проведення виборів, підконтрольності та підзвітності обраної політико-управлінської еліти громадянському суспільству, дієвості механізмів захисту свободи вираження власних поглядів, закріплення можливостей об'єднання в добровільні асоціації, існування плюралізму ідей та незалежних ЗМІ); 2) як результат модернізаційних процесів світових політичних систем, у результаті якого відбулася поступова лібералізація та демократизація політичних інститутів; 3) як необхідна складова демократичного процесу; 4) як система перевірки компетенції політичної еліти, яка змушена в процесі конкуренції змагатися за владні повноваження та презентувати власні ідеї, модернізаційні проєкти, залучаючи при цьому активну громадськість до їх практичної реалізації; 5) як система інституційно закріплених прав.

Можна говорити про те, що поліархія розглядається як своєрідна оптимізована модель модернізації політичних систем на основі демократичних принципів і процедур. Вона характеризується правлінням обраної громадянським суспільством у конкурентній боротьбі меншості, тобто політичної еліти. Умовами переходу до ефективної демократично розвиненої політичної системи виступають: усвідомлення необхідності проведення модернізаційних перетворень у конкретному просторі та часі; послідовність і відповідність соціально-економічним і політичним тенденціям розвитку; дієвість конкуруючої політичної еліти в реалізації

реформаційних проєктів, залучення нею громадської ініціативи та необхідних ресурсів для їх реалізації; диференціація потреб, інтересів, культур громадянського суспільства в контексті визначення оптимальних шляхів модернізації. На думку Р. Даля, до основних переваг модернізованих політичних систем можна віднести: формування дієвого інституту політичної еліти в умовах конкурентної боротьби, дотримання основних прав і свобод людини та громадянина, формування можливостей для розвитку особистості, а також сталий розвиток політичної системи [1].

На думку Г. Алмонда, світові процеси модернізації пов'язані, передусім, із економічними перетвореннями, розвитком інфраструктури, поширенням раціональної системи управління, що формується за рахунок використання ефективних політико-управлінських технологій. Саме ці новації досить легко сприймаються суспільствами, оскільки безпосередньо пов'язані з підвищенням рівня життя. Водночас політична модернізація зміщує акценти на формування демократичної (громадянської) культури, принципів і методів взаємодії, що сприяють ефективним процесам оновлення системи загалом. Ці аспекти модернізації не завжди позитивно сприймаються, що пояснюється невідповідністю домінуючих цінностей загально визнаним демократичним стандартам політичної взаємодії та управління. Виходячи з цього, успішність модернізації політичної системи зумовлюється рівнем засвоєння демократичних цінностей і принципів прийняття рішень елітою та суспільством у рамках громадянської культури. Вона виступає змішаним типом культури, що може поєднувати в собі риси різних культур, прагнучи знайти певний баланс між активністю та пасивністю громадян у конкретній політичній ситуації. Це вказує на той факт, що навіть політично активний громадянин може зберігати певні традиційні зв'язки, цінності, що за тих чи інших обставин дозволяють йому відігравати роль підданого. Більш того, орієнтації патріархальної та підданської культур впливають на динаміку політичної активності.

Успішність модернізаційних змін у політичних системах залежить від уміння адаптуватися до існування певних протиріч демократичного розвитку. В цьому контексті громадянська культура розглядається Алмондом як своєрідний механізм досягнення балансу та рівноваги в системах, що модернізуються. Ці протиріччя стосуються

пошуку механізмів наділення владними повноваженнями певних суб'єктів та їх відповідальністю за здійснену діяльність. Оскільки громадяни, навіть політично активні, не розглядають політичну діяльність як основний пріоритет, то постає питання про необхідність делегування владних повноважень суб'єктам, для яких політика є сферою професійної діяльності. Вибори виступають механізмом відбору професійної політичної еліти, яка в силу покладених на неї функцій інституалізується, набуваючи тим самим необхідних ресурсів для здійснення впливу на суспільство та процеси модернізації з метою досягнення сталого розвитку політичної системи. За таких умов політична еліта наділяється привілеями та особливим статусом, що вказує на її силу та націленість на результат. Громадяни мають підкорятися волі та рішенням еліти, визнаючи її домінування, обмежуючи власну активність. Отже, з одного боку, успішність модернізації залежить від активізації суспільного потенціалу, а з іншого – від сили впливу та тиску еліти на саму громадськість з метою її залучення до реалізації тих самих модернізаційних проєктів.

Відповідальність еліти зумовлюється терміном обрання на посаду, наявністю конкуренції між різними елітними групами, що може посилюватися під впливом політичних партій чи активних груп громадськості. Отже, еліти можуть бути відповідальними, але за умови, що громадяни здатні чітко висловлювати свої думки чи судження, контролювати та оцінювати їх діяльність, коригуючи її з власними потребами. Відповідальність еліт означає, що громадянин завжди може мобілізувати свою активність для включення у політичний процес та здійснення контролю за практичною реалізацією політико-управлінських рішень. Виникнення гостро актуальних проблем викликає активність груп громадськості, але здатність еліти реагувати на виклик сприяє збереженню в політичній системі рівноваги та посилює її здатність до адаптації в умовах модернізації. Це говорить про існування своєрідних циклів активності громадян, що полягають у зростанні активності відносно актуальної потреби, реакції еліти та (в разі задоволення потреби) зниженні активності, коли політичне життя та його дійові особи знову втрачають значення для громадськості [2].

Отже, Алмонд крізь призму дослідження громадянської культури прагнув довести

необхідність своєрідного балансу впливів суспільства та еліти в процесах модернізації політичної системи. Цей баланс досягається за умови домінування громадянської культури, яка здатна поєднувати у собі різні політичні орієнтації. Це дозволяє зрівноважувати активність/пасивність громадськості відносно сприйняття та оцінювання діяльності політичної еліти, тим самим встановлювати ефективний зворотний зв'язок між функціями входу та виходу в конкретній системі, що сприяє ефективності здійснюваних модернізаційних змін.

Л. Пай, досліджуючи процеси модернізації, акцентував увагу на необхідності враховувати певну схему поступових змін в умовах модернізації політичної системи. Виходячи з цього, певні цінності та установки культури можуть змінюватися досить швидко, а інші – залишаються незмінними до тих пір, поки культура зберігає цілісність. Досить ефективно адаптуються та згодом активно залучаються до здійснюваних реформ різноманітні технології, що направлені на оптимізацію будь-якої діяльності. У сфері виробництва вони сприяють, по-перше, засвоєнню більш якісних стандартів діяльності, а по-друге, дозволяють пришвидшити процеси адаптації відносно нових цілей і завдань, що визначаються модернізаційними змінами. У сфері політики технології дозволяють задати параметри здійснення процесів управління політичною системою, що модернізується, а також оптимізувати комунікативні процеси «входу-виходу». Далі зміни можуть стосуватися мотивації дій різних особистостей чи груп, що пов'язана з формуванням нових моделей поведінки в конкретній політичній ситуації. У цьому контексті можна говорити про готовність політичної еліти брати на себе відповідальність відносно впровадження на практиці певних модернізаційних моделей, які відповідають національним інтересам. Не слід забувати і про готовність суспільства сприймати запропоновані моделі, адаптувати свої цінності, інтереси та за потреби мобілізувати власні ресурси з метою пришвидшення процесів впровадження модернізаційних змін.

Водночас, на думку американського дослідника, в кожній політичній системі формується відповідна культура, що забезпечує її відносну цілісність. Складовими культури, крім загальноновизнаних цінностей, установок, орієнтацій, можуть бути певні «почуття асоціації», що багато в чому визначають національний характер та

способи комунікативної взаємодії між членами суспільства. Вони проявляються у формуванні відповідного національним традиціям та потребі способів комунікативної взаємодії між членами суспільства, що сприятиме ефективній організації політичного управління [3]. Отже, наявність у політичній культурі відповідних домінуючих цінностей, які формують «почуття асоціації», впливає на визначення напрямів розвитку політичного процесу, векторів політичної модернізації та конкретизує способи і методи реалізації запланованого відповідними суб'єктами дії.

Виходячи з цього, можна говорити про специфічні риси політичного процесу в суспільствах західного та східного типів. Перші з них характеризуються такими принципами: технологічність, тобто націленість на перетворювальну діяльність у визначених просторово-часових і правових рамках з метою її оптимізації; невизначеність, тобто політичний простір розглядається як сукупність певних ситуацій, розв'язання яких залежить від пошуку консенсусу і врахування думки меншості; договірний характер взаємовідносин держави та суспільства; домінування принципу розподілу влади, що повинна мати високий рівень легітимності; розгалужена структура цінностей та інтересів, що узгоджується компромісними рішеннями; терпимість і толерантність відносно культур, думок інших. Для суспільств східного типу можна виокремити такі принципи: утримання від надмірної активності, домінування традиційних норм співіснування, вироблених у контексті патерналістської моделі; держава та її управлінський апарат виступають носіями морально-ціннісних критеріїв і здійснюють контроль за всіма сферами життєдіяльності суспільства; домінування принципу «справедливості для всіх» [4]. Ці принципи визначають специфіку національних модернізаційних проектів, політичних суб'єктів, що ініціюють та визначають вектори діяльності, а також політичні технології, необхідні для її оптимізації.

Л. Пай акцентував увагу на тому, що проведення будь-яких політичних реформ завжди обумовлене економічними та соціальними змінами, що характеризуються структурною диференціацією, зростанням здатності політичної системи реагувати на виклики внутрішнього та зовнішнього середовища, збільшенням рівня політичної активної громадян. Утім складові політичного розвитку не завжди розвиваються

синхронно, а тому виникнення криз є неминучим явищем. Представники еліт мають необхідний функціональний та ресурсний потенціали для ініціювання змін та подолання «криз розвитку», не забуваючи при цьому про формування високого рівня ідентичності громадян у конкретній політичній системі. Відповідно, політична модернізація завжди передбачає активізацію участі громадян в ініціюванні та практичній реалізації запропонованих елітою реформ.

На думку Д. Растоу, модернізаційні процеси пов'язані, передусім, з демократизацією політичних систем. Динамічність цього процесу пов'язана з існуванням суб'єктів впливу, які реагують на виклики зовнішньої ситуації та наявністю етапів поступового переходу на новий рівень модернізаційного розвитку. Підготовчому етапу демократичних перетворень передують формування так званої «попередньої умови», тобто національної єдності. Вона вказує на домінування серед більшості громадян впевненості в необхідності реалізації конкретних змін та усвідомлення власної ідентичності з конкретною політичною системою, що має чітко визначені територіальні межі. Наявність такої передумови запускає процес боротьби соціальних груп, що спираються на домінуючі в суспільстві цінності та прагнуть задовольнити власні специфічні інтереси. Розпочинається так званий підготовчий етап. Ефективність цієї боротьби залежить від процесу інституалізації нової еліти, яка здатна скерувати протестний потенціал суспільних груп на певні узгоджені дії відносно шляхів модернізації політичної системи. Водночас сама демократія не виступає метою цієї боротьби, а лише засобом досягнення інших цілей і завдань суспільних груп і політичної еліти.

Завершення підготовчого етапу відбувається в умовах свідомого прийняття більшістю еліти рішення відносно необхідності інституалізації правил взаємодії у політичній системі та конкретних механізмів модернізації. Це рішення може прийматися за наявності консенсусної згоди між представниками еліти (владної, опозиційної) та провідних груп громадськості відносно модернізації, а також передбачає конкретизацію міри відповідальності за її реалізацію. Такі політичні рішення мають декілька характеристик: 1) компромісне поєднання певних варіантів розвитку політичної ситуації; 2) розглядається кожною стороною як поступка, що не стосується

провідних принципів; 3) домінуючим інтересом виступають практичні кроки щодо збереження досягнутого компромісу, а не цінність рішення як такого; 4) змістовне наповнення прийнятого рішення повинне бути донесене до рівня професійних політиків і суспільства в цілому.

Остання характеристика і вказує на початок етапу звикання. Підвищення рівня позитивного сприйняття модернізаційних проектів і пов'язаних з ними рішень, має формуватися за допомогою конкурентної боротьби, у процесі якої визначається раціонально обгрунтована політика діяльності тих чи інших суб'єктів. Цей етап характеризується такими рисами: успіхи в здійсненні перетворень уможливають формування ціннісної значущості демократичних цінностей та дозволяють підвищувати рівень активності громадян шляхом залучення їх до участі в різних соціально-політичних проектах; визначення чітких механізмів інституалізації політичної еліти дозволяє формувати високий рівень її професіоналізму; створення розгалуженої системи партійних організацій дозволяє їм виступати в ролі посередника між політичною системою та суспільством. Загалом, сутність перетворень політичної системи мають визначати не прагнення скопіювати вже існуючі моделі модернізації, а націленість на вироблення власних проектів, що відповідають національним інтересам та дозволяють узгоджувати плюралізм інтересів заради визнаної більшістю мети [5].

Аналіз напрацьованих представниками структурного підходу в дослідженні ролі еліт у процесах модернізації політичних систем дозволяє виокремити наступні його особливості:

1) процеси політичної модернізації зумовлюються наявністю структурних передумов, що відображають домінуючий вплив конкретних суспільних структур на динаміку їх практичної реалізації;

2) основними структурними передумовами виступають: високий рівень національної єдності та ідентифікації з політичною системою, громадянська політична культура, ефективність проведених реформ, що підвищують рівень суспільного добробуту;

3) політична еліта, виступаючи представником інтересів різних груп громадськості, має сприяти активізації структурних передумов розгортання модернізації через встановлення демократичних правил і

процедур взаємодії у рамках політичної системи;

4) результативність модернізаційних перетворень залежить від рівня професіоналізму політичної еліти, її здатності залучати ресурси громадської активності до практичної реалізації поставлених цілей і завдань, доцільності обраних політичних технологій, а також наявності механізмів контролю з боку громадянського суспільства;

5) ефективна взаємодія еліти та громадянського суспільства сприяє формуванню національної моделі політичної модернізації, що орієнтована на задоволення національних інтересів та досягнення суспільного блага.

Отже, структурний підхід до дослідження ролі еліт у процесах модернізації політичних систем дозволяє більш ґрунтовно проаналізувати передумови розгортання цих процесів та ступінь їхнього впливу в

конкретній політичній ситуації, конкретизувати особливості взаємодії політичної еліти та громадянського суспільства в реалізації модернізаційних проектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даль Р. Полиархия, плюрализм и пространство / Р. Даль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/dal/pol_pl.php
2. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура: политические установки и демократия в пяти странах / Г. Алмонд; пер. с англ. Е. Генделя. – М.: Мысль, 2014. – 500 с.
3. Лурье С. Историческая этнология. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 448 с.
4. Воскресенский А. Незапад в дискурсе мирополитической компаративистики / А. Воскресенский [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/sixth/005.htm>
5. Раствоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели / Д. Раствоу // Полис. – 1996. – № 5. – С. 5-15.

УДК 355.01

Целуйко В.О.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

РОЛЬ ІРРЕГУЛЯРНИХ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ У ЗБІЛЬШЕННІ БОЙОВОЇ МОГУТНОСТІ ДЕРЖАВИ У СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ НА ТЕРИТОРІЇ СИРІЇ ТА УКРАЇНИ

Досліджується роль іррегулярних формувань у сучасних збройних конфліктах на прикладі Сирії та України. Визначається їхнє місце у військовій організації держави. Зазначається, що масштаби залучення іррегулярних формувань до бойових дій залежать від тенези регулярних збройних структур держави. Якщо останні зазнають деградації, то іррегулярні формування починають відігравати більш важливу, а інколи й провідну роль у збройному протистоянні, як це відбулося в Сирії.

Ключові слова: іррегулярні збройні формування, добробати, сучасні збройні конфлікти.